

ЕТНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФЕДОРА ВОВКА: РАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті розглядається питання дослідження в радянській історіографії етнологічної діяльності відомого українського вченого Федора Вовка.

Ключові слова: Федір Вовк, етнологія, етнографія, антропологія, археологія, народознавство, історіографія, Наукове товариство ім. Шевченка.

Талановитий український вчений Федір Кіндратович Вовк (1847 – 1918) залишив після себе ґрунтовний науковий доробок, що є предметом дослідження науковців, які працюють у різних галузях знання. Український вчений висвітлюється в історіографії як етнограф, антрополог та археолог. Крім того, окремим напрямком вивчення постаті вченого є його громадська діяльність, що отримала неоднозначні оцінки в радянській історіографії.

Багатогранність таланту вченого та активна громадська позиція дозволили йому здійснити низку важливих наукових досягнень. Так, зокрема, Ф.Вовк дав власне визначення етнології як науки про народи, їх расовий склад і побут, яка охоплює не лише етнічний склад населення, історію народу та його культуру, але й фізіологічні, анатомічні та психічні особливості етносу. Таким чином, етнологія у розумінні Ф.Вовка містить антропологію, а етнографія, (від якої вчений відмежував фольклористику), є основною частиною етнології¹.

Радянську історіографію поставленої нами проблеми можна розбити на чотири періоди: 1) 1920-ті рр.; 2) 1930-ті – перша половина 1950-х рр.; 3) друга половина 1950-х – перша половина 1980-х рр.; 4) друга половина 1980-х – 1991 р. (період т. зв. "перебудови"). Ці періоди виділяються в межах радянської історіографії, оскільки мають свої специфічні особливості пов'язані з висвітленням в літературі наукових досягнень Ф.Вовка.

На початку 1920-х рр. продовжують виходити замітки про смерть вченого, хоча переважна більшість таких матеріалів вийшла в 1918 р. відразу після смерті Ф.Вовка. Так, в 1922 р. М.Сумцов в черговий раз надрукував некролог про вченого у виданні "Наука на Україні"², а роком пізніше в "Русском антропологическом журнале" вийшов некролог Д.Анучіна³. Звичайно, що враховуючи особливості жанру, некрологи позбавлені критичних зауважень на адресу вченого, містили багато суб'єктивних оціночних суджень стосовно постаті Ф.Вовка та лише в загальних рисах змальовували його життєвий і творчий шлях, але, незважаючи на це, вони ознайомили громадськість з науковими досягненнями видатного українського дослідника та визначили подальші напрямки наукових пошуків.

В зазначений період провідне місце в дослідженні наукової спадщини Ф.Вовка належало "Музею антропології та етнографії ім. проф. Хв.Вовка", який в 1922 р. було перейменовано в "Кабінет антропології та етнографії ім. проф. Хв.Вовка". Ця структура була створена завдяки роботі учнів вченого (зокрема, О.Алешо), які перевезли архів та бібліотеку Ф.Вовка з Петербурга до Києва. Один з відділів Кабінету займався саме етнографічними дослідженнями. Учні Ф.Вовка друкували його неопубліковані праці та видавали статті, які висвітлювали наукові досягнення свого вчителя⁴.

Окремі аспекти етнографічної роботи вченого продовжував досліджувати у своїх подальших доробках М.Грушевський, який звернув увагу на видання під назвою "Материалы по этнографии", заснованого етнографом, яке продовжувало виходити в 20-х рр. ХХ ст. в Ленінграді, та проаналізував принципи роботи Ф.Вовка по укладанню етнографічних збірок⁵.

Автор також проаналізував видання бібліографії праць Ф.Вовка, здійснене донькою вченого, зазначивши, що робота містить окремі недоліки, зокрема, відсутні матеріали вченого про його концепцію етнології як науки та ін.⁶

У 1928 р. до десятих роковин з дня смерті Ф.Вовка вийшла низка публікацій про вченого, у яких піднімався етнографічний аспект його наукових досліджень⁷. Зокрема, в спогадах В.Дебагорія-Мокрієвича, які опублікував І.Житецький, мітяться згадки про етнографічну діяльність Ф.Вовка в Науковому товаристві ім. Шевченка⁸, а Є.Дзбановський відзначив, що вчений розробив багато важливих етнографічних проблем та "улаштував вперше в межах колишньої Росії український музейний відділ з суто етнографічним підходом"⁹. Що стосується праці В.Денисенко про дослідження Ф.Вовком шлюбних обрядів на Україні, то крім детального аналізу праці вченого на цю тематику, автор говорить про його плани провести дослідження українського весілля "з погляду порівнюючої етнографії", чого так і не вдалося здійснити¹⁰.

На початку 30-х років ХХ ст. у науці спостерігаються негативні тенденції. У цей період багато науковців, в тому числі і співробітників Кабінету антропології та етнології ім. Ф.Вовка при ВУАН було звинувачено в "буржуазному націоналізмі". Більшість з них репресували, а сам Кабінет у 1934 р. було ліквідовано.

Зміну підходів партійно-державного керівництва до етнології як науки та окремих її представників можна простежити в окремих працях, що почали виходити на початку 1930-х рр. Сама про себе говорить промовиста назва збірки статей, що з'являється в цей період, а саме: "Етнография на службе у классового врага"¹¹. У зазначеній збірці міститься стаття М.Худякова "Великодержавный шовинизм в русской этнографии", в якій автор хоча й безпосередньо не згадує Ф.Вовка, але зазначає, що "в капіталістичній Росії діяльність етнографічних установ та організацій обслуговувала діяльність інтересів правлячих класів і була одним із допоміжних засобів для підкріплення авторитету влади російських поміщиків і капіталістів в очах трудящих мас населення"¹². Про початок опосередкованих звинувачень влади на адресу вченого свідчить той факт, що до переліку структур, які проводили вищезазначену етнографічну діяльність входили організації, в яких працював Ф.Вовк, зокрема, Російське географічне товариство.

Вказані праці поклали початок наступному етапу висвітлення етнологічної спадщини Ф.Вовка в радянській історіографії, який характеризується кардинальною зміною підходів до аналізу творчості вченого. В 1930-х рр. посилюється ідеологічна боротьба, проявом якої в даному контексті було, в кращому разі, замовчування етнологічної спадщини Ф.Вовка, а в гіршому – приписування йому найбільш популярного на той час ідеологічного ухилу – "буржуазного націоналізму". Репресій у цей час зазнали учні та послідовники вченого, інші ж науковці взагалі боялися згадувати ім'я Ф.Вовка. Яскравим прикладом підходу офіційної науки до наукової спадщини вченого є інформація вміщена в радянських енциклопедичних виданнях, у яких Ф.Вовк в тій чи іншій мірі звинувачувався у буржуазно-націоналістичних ухилах¹³.

Лише з другої половини 1950-х рр. в роки так званої "хрущовської відлиги" знову з'являються праці про Ф.Вовка, але це були переважно згадки про вченого як про антрополога. Основною проблемою, яку піднімали радянські науковці в творчості вченого і за що його критикували, була класична проблема радянської ідеології, що полягала в науковому обґрунтуванні схожості антропологічних рис українців, росіян та білорусів, яка сприяла зміцненню ідеологічної парадигми "дружби народів" у східнослов'янському вимірі.

Звичайно, що наукові висновки Ф.Вовка не вписувалися у цю концепцію за що й критикувалися. Радянські вчені намагалися всіма шляхами довести помилковість поглядів вченого, які полягали у суттєвих антропологічних відмінностях українського народу від сусідніх етносів, в тому числі і від росіян та білорусів. Саме за ці погляди Ф.Вовк зазнав в цей час критики і від українського радянського антрополога Г.Зіневич, яка його наукові висновки називає націоналістичними¹⁴.

Подібну оцінку отримала наукова спадщина вченого і у В.Дяченка, який у своєму дослідженні "Антропологічний склад українського народу"¹⁵ говорить, що погляди Ф.Вовка стоять близько до расистських концепцій. Не дивлячись на антропологічний характер праці В.Дяченка та його необґрунтовану критику на адресу вченого, в ході наукової полеміки виявляються погляди Ф.Вовка щодо відносної однорідності українського народу, що дозволяє зробити певні висновки про формування етнічного типу українців.

Подібний підхід в оцінці наукової спадщини Ф.Вовка продовжується і в статті Г.Дебеца, яка вийшла у 1963 р.¹⁶ У цьому переважно антропологічному за своєю суттю дослідженні також можна виділити етнологічний аспект. Про це говорить сама назва статті "Этническая антропология в работах русских антропологов конца XIX и начала XX века (петербургская и московская школы)". У своїй критиці на адресу Ф.Вовка Г.Дебец, повторюючи всі шаблонні звинувачення радянських дослідників, додав те, що характерною ознакою праць вченого була "їх яскраво виражена політична спрямованість", що проявлялась у "намаганні відокремити український народ від російського"¹⁷. Як зазначає автор, "висновки Ф.Вовка отримали пряме політичне застосування для пропаганди відокремлення України від Росії і, одночасно, переваги українців над росіянами як у фізичному, так і психічному відношеннях"¹⁸. Таким чином, ми бачимо свідоме перекручування висновків вченого з метою показати його дослідження у невідгідному реакційно-расистському світлі.

До 120-річчя від дня народження Ф.Вовка була надрукована стаття Г.Стельмаха та М.Приходька, в якій були помітно змінені акценти в оцінці наукової спадщини вченого¹⁹. Автори, опосередковано зараховують його до когорти "буржуазних націоналістів" та критикують наукові висновки вченого, але роблять це у досить поміркованій формі, а саме: зазначають, що "як вчений Ф.Вовк був в основному антропологом в розумінні французької буржуазної антропологічної школи, яка ставить завданням вивчення людини в її расових та культурних особливостях"²⁰.

Крім того, дуже важливим з точки зору предмета нашого дослідження є визначення, що являла собою антропология як наука у розумінні вченого – вона включала анатомічну антропологию, палеоетнологию та етнографію. Таким чином, на думку авторів, та антропология, якою займався Ф.Вовк, була набагато ближчою до етнології, ніж до антропології. Крім того, Г.Стельмах та М.Приходько подають розуміння вченим предмету етнографії до якого він відносив "побут, який є наслідком колективної діяльності народу, спрямованої на задоволення його життєвих потреб. Ті форми, яких набуває сама ця діяльність і її результати (це й побутові речі, психічні та соціальні явища), складають поняття побуту – предмету етнографії"²¹.

Автори визнають також заслуги Ф.Вовка в організації збору етнографічних матеріалів в Україні та їх публікації в першому періодичному етнографічному виданні під назвою "Матеріали до українсько-руської етнології", а також зупиняються на аналізі етнографічних робіт вченого, зазначаючи, що вони не втратили своєї актуальності і сьогодні. Таким чином, поряд із ґрунтовним аналізом етнологічної складової наукових пошуків вченого Г.Стельмах та М.Приходько дають високі оцінки наукових досягнень Ф.Вовка, які хоча й не позбавлені ідеологічної складової, але визнають той факт, що "Ф.Вовк посідає в науці, можна без перебільшення сказати, видатне місце"²².

Наступна стаття Н.Лінки та С.Кузнецової стосується аналізу архівного фонду Ф.Вовка²³. Не дивлячись на те, що особлива увага авторів зосереджувалася на археологічному аспекті його досліджень, частина матеріалів присвячена аналізу етнографічних студій вченого. Н.Лінка та С.Кузнецова подають огляд кореспонденції, що стосується організації етнографічних експедицій із зазначенням адресатів та інформації, яка була предметом листування. Як зазначають автори, "441 лист від 124 кореспондентів присвячено майже виключно організації видання етнографічних праць самого Ф.К.Вовка, а також інших авторів"²⁴.

До 125-річчя від дня народження вченого вийшла стаття В.Дмитриченко та М.Рудька, в якій спостерігаються спроби кардинально змінити оцінки політичних вподобань вченого – перевести його з розряду "буржуазних націоналістів" до когорти громадських діячів демократичного напрямку, які були прихильниками соціалістичних ідей²⁵. Але поряд із заявами про те, що Ф.Вовк розробляв українську соціалістичну програму, "став на шлях сприйняття матеріалістичного розуміння історії" та намагався взяти практичну участь у боротьбі проти царизму²⁶, автори статті коротко згадують науково-етнографічні дослідження вченого, перераховують його етнографічні праці та основні здобутки у цій царині.

Наступним етапом у висвітленні наукової спадщини Ф.Вовка, який суттєво відрізняється від попереднього, є період "перебудови". Саме в цей час з'являються перші спроби відходу від канонів радянської науки. Передвісником кардинальних змін в оцінці наукових заслуг Ф.Вовка став вихід у світ у 1987 р. історико-етнографічного дослідження про Гуцульщину²⁷. Тут автор одного з розділів – П.Арсенич, згадуючи вченого, хоча ще продовжує відповідно до

радянської традиції називати Ф.Вовка "українським буржуазним етнографом та антропологом", але згадує етнографічні дослідження, які проводив вчений на Гуцульщині²⁸. Фактично саме ця праця стала переломним моментом у вивченні наукової спадщини вченого.

У цьому ж році вийшла стаття В.Сарбея та О.Франко²⁹, в якій також спостерігається зазначена тенденція. Тут говориться про Ф.Вовка як "про складну й суперечливу за своїми суспільно-політичними та науковими поглядами людину"³⁰. Це був наступний крок на шляху до відходу від однозначного заперечення наукових досягнень вченого та подачі їх виключно у дусі "буржуазного націоналізму". Трактуювання постаті Ф.Вовка як "неоднозначної та суперечливої" дозволили відійти від шаблонних оцінок і його етнологічних досягнень. Але цей відхід був ледве помітний, оскільки магістральною лінією вказаної статті є аналіз архіву вченого з метою виявлення його соціалістичних вподобань та "з'ясування маловідомих сторінок життя і діяльності генія людства – В.І.Леніна"³¹. Що ж стосується наукової сфери, то тут зазначається, що Ф.Вовк спеціалізувався "на антропологічній та етнографічній тематиці (переважно – східнослов'янській, ще більше – українській)" та не все з його праць витримало випробування часом, оскільки зазначені праці "писалися на засадах буржуазних суспільствознавчих теорій"³².

Суспільно-політичні зміни, які відбувалися в Радянському Союзі в кінці 80-х рр. ХХ ст. та зняття ідеологічних обмежень з науки в цей період, змінили пріоритети наукових пошуків вчених та спонукали до подальшого вивчення багатогранної наукової спадщини Ф.Вовка. Якщо в радянські часи, як зазначає І.Черняков, "ім'я Ф.К.Вовка намагалися забути, бо його праці, начебто, відзначались яскравим колоритом українського націоналізму"³³, то саме в цей період початку відродження української державності вказана причина послужила тим фактором, що посилив інтерес науковців до праць вченого.

У 1989 р. за матеріалами особистих фондів В.Хвойки та Ф.Вовка було опубліковано статтю Ж.Кононенко та О.Франко, в якій також окреслено і дослідження вченого в галузі етнографії³⁴. У ній вже відсутні ідеологічні штампи радянської науки та подається короткий перелік основних досягнень Ф.Вовка в галузі етнографії.

Варто відмітити, що співавтор цієї статті О.Франко в подальшому стала найбільш відомою дослідницею творчості вченого. У цьому ж році вона надрукувала наступну свою статтю під назвою "Народознавчі праці Ф.К.Вовка"³⁵, а в 1990 р. з'являються інші її праці з вказаної тематики, які торкалися переважно біографічних та загальнонаукових досягнень відомого українського вченого³⁶. Одна з праць цього періоду присвячена діяльності Ф.Вовка в Науковому товаристві ім. Шевченка³⁷.

У 1989 р. вийшла праця Г.Скрипник, яка опосередковано торкається поставленої нами проблеми³⁸. Основною темою її дослідження були проблеми українського етнографічного музейництва. У даному контексті Г.Скрипник вивчала комплектування Ф.Вовком етнографічних збірок музеїв, але поряд з цим вона згадала роботу вченого з етнографічного вивчення населення України³⁹.

До вчених, які досліджували наукову спадщину Ф.Вовка переважно в антропологічному вимірі, варто віднести С.Сегеду. Його перша стаття з даної проблеми з'явилася в 1990 р.⁴⁰, але і в ній можна виокремити інформацію етнологічного характеру. Зокрема, критикуючи вираз, який вживав Ф.Вовк у своїх працях – "український антропологічний тип", С.Сегеда зазначає, що є помилковим підхід етнологів та антропологів др. пол. ХІХ ст., який базувався на прагненні наділити кожну етнічну групу властивими тільки рисами фізичного та расового типу. Насправді, як зазначає автор, на сьогодні "доведено, що межі одиниць антропологічних, етнічних та лінгвістичних класифікацій дуже рідко збігаються"⁴¹.

Отже, варто зазначити, що висвітлення етнологічних здобутків Ф.Вовка у радянський період мало свої особливості, на що вплинула низка факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру. Окрему групу історіографічних джерел з даної проблеми становлять праці періоду 1920-х рр., до яких варто віднести некрологи з приводу смерті вченого, а також ту порівняно невелику кількість праць, яка встигла вийти до кардинальних змін, що відбулися на початку 30-х років ХХ ст. в ідеологічній сфері, які торкнулися і науки. В цілому цей період дослідження етнологічних здобутків вченого характеризується, з одного боку, виходом у світ некрологів та спогадів про Ф.Вовка, які характеризуються некритичним ставленням до наукового доробку вченого та

поданням лише загальної інформації про його життєвий і творчий шлях, а з іншого – саме в цей період закладається фундамент дійсно наукового підходу до вивчення творчої спадщини науковця, але зазначений процес був перерваний зміною ідеологічних та методологічних підходів до висвітлення діяльності українських вчених, в тому числі і етнологів, які підпали під визначення "український буржуазний націоналіст".

Таким чином, з початку 30-х рр. ХХ ст. науковий доробок Ф.Вовка починає замовчуватись, або трактується з позиції різних ухилів буржуазно-націоналістичного характеру. Такий підхід, в тій чи іншій мірі простежується до середини 1950-х рр. коли відбуваються певні зміни в рамках офіційно визначеного владою підходу до висвітлення творчості вченого. Послаблення ідеологічного тиску в період "хрущовської відлиги" призвело до появи низки праць про вченого, хоча в цілому принципово нових підходів до оцінки його творчості не спостерігається. Ф.Вовк і надалі зараховується до вчених "буржуазно-націоналістичного" спрямування.

Останнім періодом, який можна виділити в межах радянської історіографії, став час "перебудови". Особливостями праць даного періоду було намагання подати діяльність Ф.Вовка в руслі підтримки та поширення ним соціалістичних ідей і пом'якшення формулювань, що характеризували його наукову діяльність, де вчений хоча й звинувачувався в "буржуазному націоналізмі", але не так прямо і відкрито, а більш опосередковано з посиланням на певні помилки та непорозуміння в його науковому світогляді. Зазначений підхід можна пояснити невизначеним станом науковців періоду "перебудови", які пам'ятаючи минулі часи, не поспішали кардинально змінювати свої погляди щодо діяльності українських вчених, яких раніше звинувачували у націоналістичних ухилах. Лише після здобуття Україною незалежності з'явилася низка ідеологічно незаангажованих праць про Ф.Вовка, в яких подавалася об'єктивна оцінка його етнологічної діяльності, що було пов'язано із кардинальною зміною наукових підходів дослідників до висвітлення поставленої нами проблеми за нових суспільно-політичних умов.

---

¹ Сапеляк О. Етнографічні студії в НТШ (1898 – 1939 рр.). – Львів, 2000. – С. 21 – 22.

² Сумцов М. Академик Хведір Кондратович Вовк // Наука на Украине. – Харків, 1922. – № 2. – С. 174 – 176.

³ Анучин Д.Н. Ф.К.Волков (1847 – 1918) // Русский антропологический журнал. – М., 1923. – Т. 12. – Кн. 3 – 4. – С. 78 – 79.

⁴ [Носов А.] Хведір Вовк (Th.Volkov). 1847 – 1918 // Бюлетень Кабінету антропології та етнології ім. Хв.Вовка. – 1925. – Ч. 1. – С. 3 – 4; його ж. Кабінет антропології ім. Ф.Вовка ВУАН // Антропология. 1927. – К., 1928. – С. 185 – 189; його ж. Ф.К.Вовк і українська наука // Там само. – 1929. – № 2. – С. 1 – 8.

⁵ Грушевський М. Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. – Т. III. – Вып. 1., 1926. [Рецензія] // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – К., 1926. – Вип. 3. – С. 196 – 198.

⁶ Грушевський М. Галина Вовк. Бібліографія праць Хведора Вовка // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. 1929. – Вип. 2. – С. 140.

⁷ Дзбановський Євген Хв. К. Вовк // Побут. – К., 1928. – Ч. 1. – С. 2 – 3; Житецький І. Спогади В.К.Дебагорія-Мокрієвича за Хв.К.Вовка // Україна. – К., 1928. – Кн. 4. – С. 77 – 79; Денисенко В. "Шлюбний ритуал та обряди на Україні" Хв.Вовка // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – 1928. – Вип. 2 – 3. – С. 143 – 161.

⁸ Житецький І. Спогади В.К.Дебагорія-Мокрієвича за Хв.К.Вовка // Україна. – К., 1928. – Кн. 4. – С. 78.

⁹ Дзбановський Євген Хв.К.Вовк // Побут. – К., 1928. – Ч. 1. – С. 3.

¹⁰ Денисенко В. "Шлюбний ритуал та обряди на Україні" Хв.Вовка // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – 1928. – Вип. 2 – 3. – С. 151.

¹¹ Етнография на службе у классового врага. – Л., 1932. – 28 с.

¹² Худякова М. Великодержавный шовинизм в русской этнографии // Етнография на службе у классового врага. – Л., 1932. – С. 24.

¹³ Волков Федор Кондратьевич // Большая советская энциклопедия. – М., 1951. – Т. 7. – С. 672; Вовк (Волков) Федір Кіндратович // Українська радянська енциклопедія. – К., 1960. – Т. 2. – С. 530; Волков Федор Кондратьевич // Большая советская энциклопедия. – М., 1971. – Т. 5. – С.308; Вовк (Волков)

Федір Кіндратович // Українська радянська енциклопедія. – К., 1978. – С. 338; Вовк (Волков) Федір Кіндратович // Український радянський енциклопедичний словник. – К., 1986. – Т. 1. – С. 321.

¹⁴ Зіневич Г. З історії антропологічних досліджень в Українській РСР // Народна творчість та етнографія. – 1962. – № 1. – С. 108.

¹⁵ Дяченко В.Д. Антропологічний склад українського народу. Порівняльне дослідження народів УРСР і суміжних територій. К., 1965. – 129 с.

¹⁶ Дебец Г.Ф. Этническая антропология в работах русских антропологов конца XIX и начала XX века (петербургская и московская школы) // Очерки истории русской этнографии, фольклора и антропологии. – Вып. 2. – М., 1963. – С. 207 – 224.

¹⁷ Там само. – С. 216.

¹⁸ Там само. – С. 218.

¹⁹ Стельмах Г.Ю., Приходько М.М. Ф.К.Вовк (До 120-річчя від дня народження) // Український історичний журнал. – 1967. – № 3. – С. 124 – 126.

²⁰ Там само. – С. 125.

²¹ Там само.

²² Там само.

²³ Кузнецова С., Линка Н. Архів Ф.К. Вовка // Архіви України. – 1969. – № 6. – С. 70 – 75.

²⁴ Там само. – С. 72.

²⁵ Дмитриченко В.С., Рудько М.П. Соціалістичні погляди Ф.К.Вовка (До 125-річчя з дня народження українського вченого-демократа) // Проблеми філософії. – 1972. – Вип. 25. – С.23 – 37.

²⁶ Там само. – С. 26 – 27, 29.

²⁷ Арсенич П.Л., Дяченко В.Д., Базак М.І, Болтарович З.Є, Глушко М.С. та ін. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – К., 1987. – 471 с.

²⁸ Там само. – С. 17.

²⁹ Сарбей В.Г., Франко О.Е, Парижские уроки // Вопросы истории. – М., 1987. – № 11. – С. 148 – 153.

³⁰ Там само. – С. 148.

³¹ Там само. – С. 153.

³² Там само. – С. 148.

³³ Черняков І.Т. Біля джерел української археології, антропології та етнографії (до 160-річчя від дня народження Ф.К.Вовка) // Праці центру пам'ятокознавства. – Вип. 11. – К., 2007. – С. 159.

³⁴ Кононенко Ж.А., Франко О.Е. Исследования на Полтавщине (по материалах личных фондов В.В.Хвойки и Ф.К.Вовка (Волкова)) // Охрана и исследование памятников археологии Полтавщины. Второй областной научно-практический семинар 18 – 19 мая 1989 года. Тезисы докладов и сообщений. – Полтава, 1989. – С. 118 – 120.

³⁵ Франко О.О. Народознавчі праці Ф.К.Вовка // Народна творчість та етнографія. – 1989. – № 6. – С.15 – 26.

³⁶ Франко А.Д., Франко О.Е. Федор Кондратьевич Вовк (Волков). Биографический очерк // Советская этнография. – М., 1990 – № 1. – С. 86 – 95.

³⁷ Франко О.О., Франко А.Д. Дійсний член НТШ Ф.Вовк // Т.Шевченко і українська культура. Матеріали наукового симпозиуму. – Львів, 1990. – С. 85 – 86

³⁸ Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток. – К., 1989. – 304 с.

³⁹ Там само. – С. 110 – 111.

⁴⁰ Сегеда С. Антропологічні погляди Федора Вовка і сучасна наука // Наука і суспільство. – 1990. – № 3. – С. 29 – 32.

⁴¹ Там само. – С. 32.

В статтє рассматривается вопрос исследования в советской историографии этнологической деятельности известного украинского ученого Федора Вовка.

Ключевые слова: Федор Вовк, этнология, этнография, антропология, археология, народоведение, историография, Научное общество им. Шевченко.